

Platon, „Hulebilledet” (*Staten*, 7. bog, kap. 1-5, 514a-520e, oversat af Martin Harbsmeier m.fl. 2013)

Platons store dialog *Staten* handler om retfærdighed. Retfærdighed i samfundet, i forholdet mellem mennesker og i det enkelte menneske.

Det er Sokrates, der fortæller om en samtale, han engang har ført med den yngre Glaukon (og en række andre). Det samfund, Sokrates og Glaukon opbygger i *Staten*, er en *utopi*, dvs. et idealsamfund, der ikke eksisterer – og måske ikke kan eksistere – i virkeligheden.

I løbet af samtalen kommer Sokrates frem til, at de, der skal lede staten, bør have indsigt i, hvad ‘det gode’ er; de skal altså være filosoffer. Det retfærdige samfund kan først opstå, når „filosofferne enten bliver konger i byerne, eller dem, som nu kaldes konger og magthavere, bliver ægte og ordentlige filosoffer, så de to ting, politisk magt og filosofi, smelter sammen” (*Staten* 5, 473d).

Dét vil Glaukon gerne have forklaret nærmere, og derfor kommer Sokrates med en række billeder, der skal vise forskellen mellem verden, som den virkelig er, og verden, som vi oplever den, og vise det egentlige formål med sand uddannelse og filosofi. Det mest berømte af disse billeder kaldes ‘hulebilledet’.

Vejen til sand erkendelse er lang og hård. Men dermed er det ikke slut, for hulebilledet handler også om, hvad der skal ske, efter man har opnået indsigt; om filosofiens rolle i samfundet og pligt til at tage del i samfundets styre.

1 ‘Og nu skal du danne dig et billede af, hvordan uddannelse – eller mangel på uddannelse – påvirker vores natur.

5 Du skal se nogle mennesker for dig i en underjordisk hule. Hulen har en indgang, som giver adgang til lyset udenfor, men den ligger langt borte i den fjerneste ende af hulen. Disse mennesker har levet der, siden de var børn, og har altid været i lænker, med ben og hals så grundigt låst fast, at de ikke kan gøre andet end at blive på deres plads

og se lige frem – de kan ikke engang dreje hovedet på grund af lænkerne. Langt oppe bag dem brænder et bål, og et sted mellem fangerne og bålet er der en sti, og langs med den skal du forestille dig, at der er bygget en lav mur – ligesom den skærm, gøglere stiller op foran publikum og bruger til at vise deres numre på.’

‘Fint,’ sagde han. ‘Det kan jeg godt forestille mig.’

15 ‘Forestil dig også, at der på den anden side af denne mur går nogle mennesker, der bærer på alle mulige genstande, som stikker op over muren. De bærer også på statuer af mennesker og forskellige dyr lavet i sten og træ og en række andre materialer. Som man kunne forvente, laver nogle af disse folk forskellige lyde, mens andre er tavse.’

20 ‘Det var dog et mærkeligt billede,’ sagde han, ‘og nogle mærkelige fanger.’

‘De er ligesom os,’ sagde jeg. ‘Tror du for det første, at de nogen-sinde vil have set noget af sig selv og hinanden ud over de skygger, bålet kaster ned på væggen foran dem?’

25 ‘Nej da,’ sagde han. ‘Ikke når de hele livet har været forhindret i at dreje hovedet.’

‘Hvad så med de genstande, der bliver båret langs muren? Vil fangerne ikke også kun se deres skygger?’

‘Jo, selvfølgelig.’

30 ‘Men hvis de nu kan tale med hinanden, vil de så ikke bruge ordet ‘virkelig’ om de ting, de kan se?’

‘Jo, nødvendigvis.’

‘Og hvad hvis fængslet har et ekko, som kastes tilbage fra væggen foran dem? Når en af de folk, der går langs muren, laver en lyd, så kan 35 fangerne vel kun tro, at lyden kommer fra den skygge, som passerer forbi på væggen foran dem?’

‘Absolut,’ sagde han.

‘Så alt i alt,’ sagde jeg, ‘er det eneste, folk i den situation opfatter som virkeligt, skyggerne fra de forskellige redskaber og figurer.’

40 ‘Ja, det er de tvunget til,’ sagde han.

‘Men sæt nu de blev løst fra deres lænker og kureret for deres uvidenhed,’ sagde jeg. ‘Prøv engang at overveje, hvordan det må påvirke deres natur. Når en af fangerne løses af sine lænker og pludselig tvinges til at rejse sig op, dreje hovedet, begynde at gå og se mod lyset, 45 føler han smerte, og lysets stråler gør det nærmest umuligt for ham at se de ting, hvis skygger han tidligere har betragtet. Men når han så får at vide, at han har brugt sit liv på at betragte ligegyldigheder, og at han nu er tættere på det værende og ser bedre, fordi han kigger på ting, som er mere virkelige – hvad tror du så han vil sige? Hvordan 50 tror du han vil reagere, når man viser ham hver af de ting der passerer forbi, og tvinger ham til at svare på, hvad det er? Tror du ikke, at han vil være forvirret? Vil han ikke tænke, at det han tidligere har betragtet, er mere virkeligt end det man viser ham nu?’

‘Jo, i høj grad,’ sagde han.

55 2 ‘Hvis man nu presser ham til at kigge lige ind i lyset fra bålet, vil det så ikke gøre ondt i hans øjne? Vil han ikke vende om og løbe tilbage til de ting, han godt kan se? Og vil han ikke mene, at de ting virkelig er klarere end de genstande, man viste ham tidligere?’

‘Jo, sådan vil det gå,’ sagde han.

60 ‘Og hvis man så slæber ham bort derfra,’ sagde jeg, ‘tvinger ham op ad den stejle og vanskelige skråning op til indgangen og ikke giver slip på ham igen, før man har trukket ham helt ud i sollyset, vil det så ikke gøre ondt på ham? Vil han ikke blive vred over at være blevet trukket derop? Og når han er trådt ud i lyset og hans øjne fyldes af 65 solens stråler, vil han så ikke være ude af stand til at se en eneste af de ting, som han nu får at vide er virkelige?’

‘Jo,’ sagde han, ‘i hvert fald i første omgang.’

‘Han vil altså have brug for at vænne sig til det, før han kan se noget deroppe,’ sagde jeg. ‘I begyndelsen vil skyggerne være det letteste 70 at betragte. Derefter kommer spejlinger af mennesker og andre ting i vandoverfladen. Senere følger tingene selv. Efter denne tilvænning kan han så betragte de forskellige himmellegemer og himlen selv. Og her vil det være lettere for ham at kigge på lyset fra Månen og stjernerne om natten end at betragte Solen og sollyset om dagen.’

75 ‘Det er klart.’

‘Til sidst vil han nok langt om længe kunne betragte Solen – ikke dens spejling i en vandoverflade eller et andet fremmed sted, men Solen selv. Han vil betragte Solen i sig selv, på dens eget sted og se den, som den er.’

80 ‘Ja,’ sagde han. ‘Sådan må det være.’

‘På det tidspunkt vil han så regne ud, at det er Solen, der er årsag til de skiftende årstider og årenes gang, som styrer alt i den synlige verden, og som på en måde er årsag til alt det, de så nede i hulen.’

‘Ja,’ sagde han. ‘Det vil uden tvivl være det næste skridt på vejen.’

85 ‘Når han så tænker tilbage på sit første hjem, på opfattelsen af visdom dernede og på sine tidligere medfanger, tror du så ikke, han vil være lykkelig for sit nye liv og have ondt af de andre nede i hulen?’

‘Jo, det vil han bestemt,’ sagde han.

90 ‘Forestil dig nu, at hæder, ros og præmier var en del af livet nede i hulen, og at man belønnede de folk, der var hurtigst til at genkende de ting der passerer forbi, bedst til at huske hvilke ting der plejer at komme før, efter eller samtidig med hinanden, og derfor dygtigst til at forudsige, hvad der ville komme næste gang. Tror du, at han vil være tiltrukket af hele det liv? Vil han misunde de folk, der har status og
95 magt dernede? Eller vil han ligesom Homers Achilleus langt foretrække at “trælle for daglejerløn for en fattig fæster” og finde sig i hvad som helst, hvis bare han kan slippe for at have deres meninger og at leve ligesom dem?”¹

100 ‘Ja, det tror jeg,’ sagde han. ‘Han vil være parat til at finde sig i hvad som helst, bare han kan undgå at leve ligesom dem.’

1 *Odyseen* 11.489–491. Achilleus’ genfærd taler til Odysseus i Hades: ‘Jeg ville hellere trælle for daglejerløn for en fattig/ fæster, der kun med nød og næppe havde nok til dagen og vejen/ end være herre og drot over samtlige afdødes sjæle.’

‘Der er en ting mere, du skal overveje,’ sagde jeg. ‘Hvad sker der, hvis sådan et menneske går ned i hulen igen og sætter sig på sin gamle plads? Vil hans øjne ikke fyldes af mørke, når han kommer direkte fra Solens lys?’

105 ‘Jo, fuldstændig,’ sagde han.

‘Men hvad nu hvis han igen skal konkurrere med de gamle fanger om at genkende skygger, mens han stadig ser dårligt, fordi hans øjne endnu ikke har fået synet igen? Og hvad hvis denne tilvænningsperiode er ganske lang? Vil det ikke ende med, at han bliver til grin? 110 Vil folk ikke sige, at rejsen ud af hulen har ødelagt hans øjne, og at det slet ikke er værd at prøve at komme derop? Og hvis nogen forsøger at befri dem og føre dem ud af hulen, vil de gøre alt for at pågribe ham og slå ham ihjel, vil de ikke?’

‘Jo,’ sagde han, ‘det vil de.’

115 3 ‘Det var altså billedet, Glaukon,’ sagde jeg. ‘Nu skal du så sætte det hele i forbindelse med det foregående ved at lade den synlige verden svare til fangernes tilværelse, og lade lyset fra bålet svare til Solens lys. Og hvis du sidestiller rejsen op af hulen og synet af tingene deroppe med sjælens opstigning til fornuftens verden, er det ikke helt
120 ved siden af – i hvert fald ikke efter min mening, og det var jo den, du gerne ville høre. Om det så også er sandt, ved kun gud. I hvert fald er det min opfattelse, at det sidste af det, der kan erkendes, er det godes form – og den er ikke nem at se. Men har man først set denne form, må man regne ud, at den er årsag til alt hvad der er godt og smukt
125 overalt. I den synlige verden har den født lyset og lysets herre, og i

fornuftens verden er den selv herre over – og årsag til – sandhed og
 125 fornuft. Endelig er det min opfattelse, at man må have set denne form
 for at kunne handle fornuftigt i både sit private og i sit offentlige liv.’

‘Det er jeg enig i,’ sagde han. ‘I hvert fald så enig, som jeg kan
 være.’

130 ‘Der er noget andet, du også gerne skal være enig i,’ sagde jeg.
 ‘Synes du, det er så mærkeligt, at dem der er kommet hertil, ikke
 ønsker at beskæftige sig med menneskers anliggender? Eller at deres
 sjæl altid higer efter tilværelsen oppe over hulen? Det er vel hvad man
 kunne forvente, hvis det her også følger det billede, vi har beskrevet.’

‘Ja,’ sagde han. ‘Det er hvad man kunne forvente.’

135 ‘Hvad så med det følgende?’ spurgte jeg. ‘Prøv at forestille dig, at
 en af dem vender tilbage til menneskenes verden og alle dens proble-
 mer efter at have betragtet den guddommelige verden. Han kan stadig
 ikke rigtig se noget, fordi han endnu ikke har vænnet sig ordentligt til
 mørket dernede, men han bliver alligevel kastet ud i forskellige opgør
 140 – i retten og andre steder – om skygger af retfærdighed eller om de
 statuer, der kaster skyggerne. Og han tvinges til at kæmpe om, hvor-
 dan disse ting opfattes af folk der aldrig har set selve retfærdigheden.
 Kan det komme bag på nogen at denne mand fremstår klodset og
 latterlig?’

145 ‘Nej, overhovedet ikke,’ sagde han.

‘Men hvis man nu er et fornuftigt menneske,’ sagde jeg, ‘så vil
 man huske, at der findes to forskellige synsforstyrrelser med to
 forskellige årsager: skiftet fra lys til mørke og fra mørke til lys. Man vil

gå ud fra, at noget lignende gælder for sjælen, og derfor vil man ikke
 150 uden videre finde det latterligt, hvis en sjæl er i vanskeligheder og
 ikke rigtigt kan orientere sig. Man vil tværtimod undersøge, om dette
 menneskes sjæl er vendt tilbage fra en mere oplyst tilværelse og
 endnu ikke har vænnet sig til mørket, eller den er på vej fra stor
 uvidenhed mod større oplysning og er overvældet af det stærke lys.
 155 Den første vil man betragte som lykkelig for det han har set, og det liv
 han har. Men den anden vil man have ondt af. Og hvis man endelig
 føler trang til at grine ad ham, så vil man være mindre latterlig end
 hvis man grinede ad den person, der er vendt tilbage fra lyset oven
 over hulen.’

160 ‘Ja, det lyder meget fornuftigt,’ sagde han.

4 ‘Men hvis det er sandt,’ sagde jeg, ‘så må vi afvise, at uddannelse
 er alt det, nogle folk udråber det til. De påstår jo nærmest, at de kan
 give viden til en sjæl, som ikke har nogen viden i forvejen. Som om de
 kunne give blinde øjne evnen til at se.’

165 ‘Ja, det er, hvad de påstår,’ sagde han.

‘Men vores fremstilling her,’ sagde jeg, ‘viser, at evnen til at vide
 noget findes i ethvert menneskes sjæl. Ligesom et øje, der kun kan
 drejes væk fra mørket og imod lyset, hvis hele kroppen drejer med,
 skal vores redskab til forståelse sammen med hele sjælen gradvis
 170 vendes bort fra al tilblivelse, indtil sjælen kan klare synet af det
 værende og især den klareste del af det værende. Det er den del, vi
 kalder det gode. Ikke sandt?’

‘Jo.’

‘Uddannelse er altså det fag, der skal finde den letteste og mest
 175 effektive måde at dreje dette redskab rundt på,’ sagde jeg. ‘Ikke det
 fag, der skal give det evnen til at se. Man må gå ud fra, at det har
 denne evne i forvejen, men vender forkert og kigger i den forkerte
 retning, og så bør man forsøge at rette op på det.’

‘Ja, det ser sådan ud,’ sagde han.

180 ‘Sjælens gode egenskaber, som vi kalder dem, er måske ikke så
 forskellige fra kroppens gode egenskaber. Det er jo rigtigt, at man
 først får de andre egenskaber gennem tilvænning og træning, men det
 er anderledes med evnen til at tænke. Den tilhører tilsyneladende en
 langt mere guddommelig del af sjælen, der aldrig mister denne evne
 185 og kan være nyttig og gavnlig – eller skadelig og ubrugelig – alt efter
 om den vender rigtigt eller forkert. For eksempel er der de mennesker
 der er kendt for at være både onde og højt begavede. Har du aldrig
 bemærket, hvor hurtig og præcis deres lille sjæl er til at gennemskue
 de ting som optager den? Dens syn fejler altså ikke noget. Men sjælen
 190 er blevet tvunget ind i ondskabens tjeneste – og det medfører en
 direkte sammenhæng mellem skarpheden af dens syn og størrelsen af
 de skader den forvolder.’

‘Ja, lige netop,’ sagde han.

‘Men det kunne være gået meget anderledes,’ sagde jeg. ‘Sæt nu
 195 man havde grebet ind meget tidligt i barndommen og befriet disse
 menneskers sjæl for den byrde, det er at komme til verden. Så ville
 man have skåret den fri af de blylodder, som er skabt af spisning,
 fråseri og andre af den slags nydelser, og som trækker sjælens blik

nedad. Hvis den var blevet fri af denne dødvægt og havde vendt sit
 200 blik mod sandheden, så ville den samme sjæl hos de samme mennes-
 ker have set sandheden lige så klart som de ting, der nu optager den.’

‘Det lyder sandsynligt,’ sagde han.

‘Er der ikke noget andet, som også lyder sandsynligt?’ spurgte jeg.
 ‘Ja, som faktisk er en nødvendig konsekvens af det vi har sagt? Er det
 205 ikke rigtigt, at man ikke kan styre en by ordentligt, hvis man er uden
 uddannelse og ikke har nogen erfaring med sandheden? Eller hvis
 man har fået lov til at bruge hele sit liv på at uddanne sig? Folk uden
 uddannelse mangler det mål i tilværelsen, som alle deres handlinger
 bør sigte mod, både privat og offentligt. Og dem der kun har brugt de-
 210 res liv på uddannelse, vil aldrig frivilligt give sig til at gøre noget, fordi
 de tror, at de er emigreret til de saliges øer,² allerede mens de er i live.’

‘Det er sandt,’ sagde han.

‘Det er altså op til os,’ sagde jeg, ‘at få de bedste naturer til at nå
 frem til det studium, vi beskrev som det vigtigste og mest krævende –
 215 til at foretage denne opstigning og til at se det gode. Og når de har
 gjort det – når de har foretaget denne opstigning og fået et grundigt
 indblik i det gode – så må vi ikke give dem lov til det, de får lov til i
 dag.’

‘Og hvad er det?’

220 ‘At blive uden for hulen,’ sagde jeg. ‘At nægte at vende tilbage til
 fangerne og at undgå at tage del i det hårde slid og få den tilsvarende

2 *de saliges øer*: øer, hvor de store helte tænkes at leve en lykkelig tilværelse efter døden, svarer omtrent til kristent Paradis.

belønning – som så kan være mere eller mindre værdifuld.’

‘Det virker da ikke rimeligt,’ sagde han. ‘Skal de ikke have lov til at leve et så godt liv som muligt?’

225 **5** ‘Kære Glaukon,’ sagde jeg. ‘Nu glemmer du også, at en lov ikke skal forsøge at sikre særlige fordele til en bestemt gruppe i byen. En lov skal være til gavn for byen som helhed. Den skal skabe harmoni mellem borgerne gennem overtalelse og tvang og få hver gruppe til at bidrage med det de kan til fællesskabet. Når loven skaber den slags
230 mennesker i byen, er det ikke for at alle skal kunne gå den vej de vil, men for at bruge borgerne til sit eget formål – at binde byen sammen.’

‘Det er rigtigt,’ sagde han. ‘Det havde jeg glemt.’

‘Men prøv så at forstå, Glaukon,’ sagde jeg, ‘at vi ikke er uretfærdige over for de filosoffer, der vil være hos os. Når vi tvinger dem til at
235 tage sig af de andre borgere og til at påtage sig opgaven som byens vagter, så er det et rimeligt krav. “Det er til at forstå,” vil vi sige til dem, “hvis filosoffer i andre byer ikke deltager i det tunge arbejde dér. De er jo vokset frem helt af sig selv *på trods af* samfundsformen i deres by, og det er rimeligt nok, at man ikke er specielt ivrig efter at betale
240 nogen tilbage for sin opvækst, hvis man altid har klaret sig selv og ikke står i gæld til nogen. Men jer har vi skabt, ligesom man avler konger i en bikube. Vi har gjort jer til ledere til gavn for både jer selv og resten af byen. I har en bedre og mere fuldstændig uddannelse end andre mennesker, og I formår bedre end nogen andre at tage del i
245 begge områder. Derfor skal I på skift vende tilbage til hulen og leve sammen med de andre mennesker. I skal vænne jer til at se i mørke.

Når I først har gjort det, vil I se tusind gange bedre end andre nede i hulen. I vil genkende hvert enkelt billede og vide, hvad det er et billede af, fordi I har set, hvad der i virkeligheden er smukt og
250 retfærdigt og godt. På den måde vil vores by – vores såvel som jeres – blive ledet af vågne mennesker, ikke af de søvngængere, der styrer de fleste byer i dag: De folk der slås indbyrdes om skygger og kæmper med hinanden om magten – som om magt var et stort gode. Sandheden er nok snarere, at den by der forvaltes på den bedste og
255 mest stabile måde, vil være den, hvor de kommende ledere er mindst ivrige efter at overtage magten, mens byen med den modsatte slags ledere vil blive forvaltet på den modsatte måde.”

‘Lige præcis,’ sagde han.

‘Hvad tror du så de vil gøre, når de hører vores krav? Vil de
260 mennesker, vi har passet og plejet, undlade at rette sig efter os? Vil de nægte at gøre deres del af arbejdet i byen, selvom det kun er på skift, og det stadig er muligt for dem at tilbringe det meste af deres tid i hinandens selskab oppe i den rene og klare luft?’

‘Nej, det kan de umuligt nægte,’ sagde han. ‘Det er jo et rimeligt
265 krav, og de er selv rimelige og retfærdige mennesker. Men der kan ikke være nogen tvivl om, at de – i fuldstændig modsætning til nutidens ledere – vil påtage sig ledelsen af byen, fordi de føler sig tvunget til det.’